

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Series "Psychology". № 2(16), pp. 14-18 (2022)
УДК 159.9
DOI: [https://doi.org/10.17721/BSP.2022.2\(16\).3](https://doi.org/10.17721/BSP.2022.2(16).3)

ISSN 1728-3817
© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University", 2022

Олег Зарічанський, канд. пед. наук, доц.
ORCID: 0000-0002-6934-9521

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИТОКИ КОРУПЦІЇ

Зважаючи на той факт, що переважна більшість досліджень корупції реалізується в царині права й економіки, мета пропонованої статті – виокремити психологічні витоки корупції, що безпосередньо пов'язані із проблемами ефективності її подолання. Автором встановлено глибокий взаємозв'язок екзистенційних і психологічних факторів корупції, що в контексті духовної ситуації суспільства є синонімами. Зазначено, що в сучасних дослідженнях корупції позначилася тенденція розглядати це явище як "проблему макropsихології", яка не лише розкриває його соціальні, політичні, економічні аспекти, але й убачає в ньому загальну духовно-цивілізаційну проблему. Наголошено, що корупція виникає на перетині економічних, екзистенційних і психологічних факторів. Проаналізовано теоретичні підходи філософів і психологів (А. Бандури, Е. Фромма, Ж. Липовецьки й ін.) до вивчення природи сучасного споживчого суспільства та духовного самовідчуття людини в такому суспільстві. Акцентовано, що надмірне споживання є компенсатором тривоги. Потреба в цьому типі споживання походить із відчуття внутрішньої порожнечі, безнадійності, душевного сум'яття, напруженості. Підкреслено безпосередній зв'язок між споживанням і духовною нестабільністю людини. Невгамовне зростання потреб за мінімізації етичних регуляторів стимулює знаходження різних (неетичних і неправових) форм задоволення цих потреб, що відкриває широку дорогу для корупції. Зазначено, що розгляд психологічних механізмів формування корупційної поведінки сприяє глибшому проникненню у суть цього феномена, а психологічний аналіз корупції розкриває її важливий аспект, що корениться у залежності від споживання. Така духовна недуга сучасного суспільства сприяє розвитку корупційних мотивів і, відповідно, корупційних діянь. Виокремлено три головні психологічні витоки корупційної поведінки: депривація, фрустрація та девіація. Наголошено, що дослідження корупції в межах девіантології дає найбільший позитивний ефект, оскільки в цьому випадку негативним методом боротьби з корупцією може бути протиставлений позитивний метод.

Ключові слова: депривація, компенсація, корупція, корупційна поведінка, психологічні витоки корупції, психологічні механізми, споживче суспільство.

Постановка проблеми. Тема корупції є достатньо актуальною і популярною в різних галузях знань, але домінують економічні та політичні ракурси висвітлення причин корупції. Деякі автори намагаються знайти культурні витоки корупції. А. Барр і Д. Серра у своїй роботі "Корупція і культура" [8] переймаються питаннями: "Чому одні люди обирають корупцію, а не чесність, а інші ні? Чи впливають на їхні рішення соціальні норми та цінності, що панують у суспільствах, у яких вони виростили?" [8, с. 862]. Авторки розглядають корупцію як один із різновидів людських відносин, як частину соціального порядку. Людські відносини, що охоплюють етику, психологію, релігію, формують антропологічну конфігурацію. Учені доходять висновку, що наші знання про корупцію як про соціальне явище є гранично вузькими та недосконалими [8]. Проте це якраз і є стимулом для подальшого наукового вивчення цього явища, розширення наявних методологічних кордонів і підходів.

Мета нашої роботи – виокремити психологічні витоки корупції, що безпосередньо пов'язані із фундаментальними екзистенційними вимірами проблеми. Сучасні дослідники розглядають корупцію як культурну, національну, психологічну проблему, і стає очевидним, що це не лише соціальна, політична, економічна, але й "загальна духовно-цивілізаційна проблема" [2].

Справді, за всієї важливості політико-економічного та правового вимірів зміст корупції ними не обмежується, оскільки містить у собі неправові етичні вчинки [10]. Тут дуже важливий, на наш погляд, взаємовплив етичних і правових аспектів корупції, що можуть бути досліджені ефективніше з позиції психології.

Етика тісно пов'язана із психологією і формує мотиваційний комплекс людської поведінки. Видатний психолог С. Рубінштейн у своїй роботі "Буття та свідомість" зауважував, що людина уособлює велику тему світоглядного плану, а проблема етичного є проблемою самої суті людини у її ставленні до інших людей. З огляду на цю тезу, вважаємо за необхідне розгляну-

ти деякі етико-психологічні механізми формування корупційної поведінки, щоб глибше проникнути у зміст зазначеного феномена.

Американські дослідники А. Рогов і Г. Лассуел у книзі "Влада, корупція та чесність" описують, окрім іншого, й екзистенційні витоки корупції, що лежать у "природі людини" [16]. На їхню думку, найважливішим показником є структура особистості людини, яка прагне влади. Автори всерйоз розглядають фактор депривації як одне з найважливіших пояснень механізму прагнення влади. Основна гіпотеза полягає в тому, що люди прагнуть влади як засобу, що компенсує депривацію. Депривація може бути притаманна самій людині або пов'язана зі значущими символами, з якими ідентифікуються сім'я, друзі, професійні та бізнес-партнери, етнічна, релігійна та національна групи [16]. Показово, що в історії до володарів влади належать люди, історія життя яких свідчить про серйозні ознаки фізичних або психічних вад; ми маємо підстави вважати, що багато з них прагнули влади як засобу компенсації фізичної обмеженості, потворності, імпотенції та нелегітимності [16]. Водночас автори не схильні абсолютизувати тезу про депривацію, оскільки депривація не завжди веде до прагнення влади. Учені показують, що "цікавість до влади" може мати не тільки компенсаторний, але й цілеспрямований характер, пов'язаний із рішучістю здійснювати політику в ім'я громадського порядку [16]. Критики влади зазвичай недооцінюють неутілітарний аспект влади. Однак ігнорувати його було б неправильним із психологічної точки зору. Коментуючи погляди американських учених, можна зауважити, що депривація означає втрату, позбавлення прибуткової посади. Мотив компенсації позбавлення прибутковості, а часто модусів жадібності, наживи є двигуном корупції. Отже, мотив "пошуку влади" найчастіше є пов'язаним із депривацією [24]. У цьому контексті цікаво розглянути антидепривацію як спосіб боротьби з корупцією. Адже в цьому аспекті

відбувається найсуттєвіше взаємопроникнення екзистенційних (депривація) й етичних (жадібність, нажива) моментів корупції, які найбільш точно і глибоко розкривають її природу. Навіть якщо не абсолютизувати депривацію, багато що стає зрозумілим у мотивації корупційного діяння, у якому неодмінно мають бути обидва компоненти.

Прагнення влади піддається вкрай гострій критиці відомим психологом А. Адлером. У роботі "Психологія влади" він наголошує, що прагнення особистої влади є згубним й отруює спільне життя людей а той, хто бажає людської спільності, має відмовитися від прагнення панувати над іншими" [1, с. 168]. І далі: "У нас, як і раніше, у крові прагнення до захвату владою, а наші душі – іграшки в руках владолюбства. Урятувати нас може лише одне – недовіра до будь-якого панування. Наша сила в переконанні, в організуючій енергії, у світогляді, але не в силі зброї і не в законах, що дискримінують. Інші потужні сили намагалися вже боротися за свою цілісність такими засобами, але марно" [1, с. 170]. Головна вища мета людини, вважає А. Адлер, – це вирощування та посилення почуття спільності. Це почуття має протистояти жорсткій логіці світу, у якому з дитинства виховується прагнення влади. Він пише: "Ми потребуємо свідомої підготовки та розвитку сильного почуття спільності та повного усунення жадібності та прагнення влади в окремих людей і народів. Ми безперервно боремося за те, чого вони не мають, – за нові методи посилення почуття солідарності" [1, с. 171].

Гуманістичний метод А. Адлера [1] може здатися утопічним, проте з позиції глибинної психології "повне усунення жадібності та прагнення влади" є можливим. Принаймні це те, чого потрібно прагнути, на що мають бути спрямовані всі духовні резерви освіти та культури. Тут бачимо, що природа людини структурована із двох протилежних начал: прагнення влади і почуття спільності. Розвиток солідарності мінімізуватиме вияви жадібності та владолюбства, а отже, зменшуватиме ймовірність корупційної поведінки.

Як ще одне найважливіше психологічне джерело корупції психологи визначають фрустрацію: "Один із мотивів корупції в усьому світі породжений механізмом фрустрації – втрата старих і пошуком нових сенсів життя... Звідси – бажання пожити добре "тут і зараз" і за будь-яку ціну, де чесність знецінюється і навіть зводиться у недолік. Невпевненість у завтрашньому дні мотивує свавілля наживи і політиків, і чиновників за принципом: головне мати сьогодні, а там "хоч потоп" [14].

Психологічний механізм фрустрації має очевидне етичне підґрунтя. Сучасне становище людини в культурі можна було би позначити як ціннісний збій, розгубленість чи фрустрація [10]. І як "ціннісний збій" фрустрація означає якусь основну життєву орієнтацію, що має явну аморальну основу – наживу. Засоби досягнення наживи, якщо й не є кримінальними, завжди аморальні. Та й саме прагнення наживи як сенсу життя – це значне ціннісне звуження життєвого горизонту. Таке життя не можна назвати повноцінним ані психологічно, ані етично. А. Рогов та Г. Лассуел характеризують ситуацію, що склалася, так: "Ми говоримо про світ "кризи безпеки", "епоху занепокоєння" або навіть про "епоху Кафки" [16, с. 99]. Стверджується, що молоді люди абсолютно необізнані в питанні про цілі життя. Вони відчують складнощі з визначенням ідентичності, що вони неспроможні визначити чи приховати межі первинного его і тому не здатні зрозуміти власне "Я". Вони відчують велику тривогу і байду до суспільних подій, вразливі до корупційних

наслідків недотримання зобов'язань" [16, с. 101]. Це дуже важливе спостереження; "епоха Кафки" – образна, але дуже точна характеристика духовного та морального самопочуття сучасної людини, яку Ж. Липовецьки назвав "ерою порожнечі" [17], а Г. Маркузе охарактеризував у термінах "одномірної людини".

Окрім індивідуального аспекту, яким є депривація, можна ширше дослідити проблему сучасної суспільної свідомості, в якій також убачаються психологічні причини корупції. Характеризуючи ментальність суспільства споживання, А. Рогов та Г. Лассуел [16] зауважують: "Сучасне економічне суспільство спеціалізується на мистецтві пробуджувати потребу. Володіючи в казковому масштабі науковим і технічним потенціалом для виробництва товарів та послуг, суспільство збільшує потреби через рекламу, розпродаж і планування привабливих для ринку товарів. Ці прийоми містять різні ціннісні заклики і перетворюють найпростішу покупку у справу поваги, прихильності, економічного успіху, здоров'я, знання, ноу-хау, моралі та патріотизму. "Побічний ефект" – сприяння корупції, оскільки заохочується заборгованість споживача та критерії самоповаги вимагають заради доходу жертвувати мораллю" [16, с. 76]. Американські вчені виявляють тут дуже важливий екзистенційний аспект корупції, що корениться в залежності від споживання. Це своєрідна духовна недуга саме сучасного суспільства, що сприяє розвитку корупційних мотивів і, відповідно, корупційних діянь. За потребою споживання стоїть те, що Ж. Липовецьки назвав нарцисичним егоїзмом, який характеризує сучасну "еру порожнечі". Філософ зауважує: "Чим більше люди намагаються виразити себе, тим менше сенсу ми знаходимо в їхніх висловлюваннях; що більше вони прагнуть суб'єктивності, то наочніше анонімність і порожнеча" [17, с. 122]. В іншій термінології зазначену ситуацію прийнято називати постмодерністською, а людину відповідного типу характеризувати так: "Постмодерна людина – істота, далека від досконалості. Вона – зовсім не інстанція прийняття вільних рішень, залежить від бажань, потребує спільноти інших через нескінченну нестачу індивідуальної ідентичності" [17, с. 31]. Такий стан більшою мірою характерний для постіндустріального суспільства з його потужним розвитком технологій і відсутністю духовної мотивації існування. А. Рогов та Г. Лассуел в одній тональності із Ж. Липовецьки називають сучасність "ерою тривоги" [16, с. 124].

Отже, існує схожість базових показників духовного стану сучасного західного суспільства, подана його інтелектуальними представниками. Власне, описані вище стани переважно характеризують людину споживчої ментальності, що має економцентричну систему цінностей [19]. Саме в цій системі цінностей негнатовна жага потреб розвивається прямо пропорційно до екзистенційної порожнечі. І корупція виникає на перетині економічних, екзистенційних і психологічних факторів. Екзистенційний аспект дуже близько підходить до самої суті корупції як антропологічного феномена. Отже, "ера тривоги" й "ера порожнечі" виявляються пов'язаними між собою. По суті, це дві грані одного феномена, одного духовного самопочуття сучасної людини, про який з великою тривогою писали дуже багато видатних мислителів ХХ ст., і насамперед Е. Фромм, який встановив безпосередній зв'язок між споживанням і духовною нестабільністю людини. Його роздуми є певною аксіоматичною характеристикою душевного стану сучасної людини.

У книзі "Революція надії" (1968) Е. Фромм зауважував: "Примусове споживання компенсує тривогу... пот-

реба в цьому типі споживання походить із відчуття внутрішньої порожнечі, безнадійності, душевного сум'яття, напруженості. Поглинаючи предмети споживання, індивід переконується в тому, що "він існує" як такий. Якщо скоротити споживання, тривога значною мірою вийшла би назовні" [11, с. 113]. Тим самим утворюється глухий кут між споживанням і компенсацією тривоги.

Глухий кут між споживанням і компенсацією тривоги дуже ефективно вписується у корупційну ментальність сучасного суспільства. Моральні вади особистості ховаються під маскою пристойності споживчої ідеології. Тривога стимулює споживання, залишаючи за бортом інші, передусім духовні можливості подолання психологічних проблем. Це величезна проблема сучасного суспільства споживання, яка дотепер набула ще більшої напруженості. Е. Фромм наголошував: історія людини – "це літопис її пошуків і висловлювання потреб, що перевершують виживання" [11, с. 211]. Можна стверджувати, що в цих словах укладено абсолютну істину людської духовності, яка могла б спрямувати сучасну споживчу цивілізацію в гуманне русло. Невгамовне зростання потреб за мінімалізації етичних регуляторів стимулює знаходження різних (неетичних і неправових) форм задоволення цих потреб, що відкриває широку дорогу для корупції. У цьому контексті виявляється глибокий взаємозв'язок між фрустрацією (екзистенційна величина), споживанням (економічна величина) і корупцією (правова величина), що надає повнішу картину існування феномена корупції в сучасному суспільстві. Ми вважаємо, що зазначений аспект недостатньо вивчений, що скорочує можливості ефективної боротьби з корупцією.

Отже, депривація та фрустрація є головними психологічними факторами, що визначають мотивацію корупційного діяння на індивідуальному та колективному рівнях. Досліджуючи психологічні аспекти мотивів корупції, слід згадати ще один фактор. Ідеться про корупцію як девіацію. У цьому сенсі корупцію розглядають у загальному контексті злочинних діянь. І тут такі проблеми, як психологія злочинця, його ціннісний світ, проблема зла – необхідні питання для розуміння етичної суті злочинності взагалі та корупції зокрема. Чимало дослідників відзначають глибоку вкоріненість корупції в соціальному бутті, недооцінювати яку неправильно [14, 18]. Водночас розгляд корупції як девіантності свідчить про конвенційність соціальних конструкцій. Адже девіантологія більше, ніж будь-яка інша суспільна наука, свідчить про релятивність, конвенційність соціальних конструкцій, про відносність і взаємодоповнення добра і зла в реальному житті, де порок переплетений із чесною і де з добра народжується зло, а зі зла – добро. Це значно розширює можливості психологічного аналізу феномена корупції, боротьба з яким переноситься тільки із правових методів у сферу профілактики девіантних виявів [3]. Отже, розгляд психологічних витоків корупції дає змогу виявити три головні чинники, що істотно розширюють уявлення про це явище і допомагають виробити ефективніші заходи боротьби з ним, – депривацію, фрустрацію та девіацію. Депривація – механізм, що розкриває людське прагнення до влади взагалі, яке загрожувало корупційними витратами; фрустрація – духовна недуга сучасного споживчого суспільства, яке прагне компенсувати тривогу неважким споживанням, що неодмінно тягне за собою корупційні способи доходу; девіація – найскладніша форма соціальної поведінки, що свідчить про релятивність і конвенційність моральних оцінок, зокрема й корупції. Досліджен-

ня корупції у межах девіантології дає найбільший позитивний ефект, оскільки негативним методам боротьби з корупцією протиставлено позитивний.

Чимало дослідників, які займаються темою корупції, відзначають її древній і непереможний характер. Спільним місцем у дослідженнях із корупції є факт універсальності цього явища, не обмеженого певним часом і простором. Причому більшість наявних трактувань феномена корупції розглядають її лише як соціальний феномен, що має політичний, економічний і правовий аспекти відповідно. Це свідчить про складну організацію корупції як соціального феномена, але мало хто повідомляє про її справжню природу. Важливо, що сучасна ситуація характеризується гіпертрофованим дискурсом боротьби з корупцією майже за повної відсутності позитивних результатів [8]. На неефективність наявних (переважно юридичних) заходів боротьби з корупцією вказують багато дослідників [12, 24]. Це обумовлює необхідність пошуку інших, ефективніших заходів боротьби, що передбачають розгляд психологічних аспектів цього феномена. Психологія вказує, з одного боку, на глибинні, ірраціональні риси особистості, здатної на найаморальніші діяння, з іншого – на чинник відкритості та незавершеності людини, здатної до духовного перетворення й удосконалення [15]. У цьому контексті корупційні правопорушення не розглядаються як щось фатальне, що не має жодного позитивного виходу, але сприймаються як те соціальне зло, яке може і має поступово викоринюватися. Суттєвим моментом для соціально-психологічного аналізу корупції є необхідність розглядати це явище в ширшому історико-культурному контексті, оскільки корупційна поведінка багато в чому залежить від прийнятих норм і стандартів певної культурної спільноти, які, зі свого боку, сягають углиб традицій і звичаїв цієї спільноти. Отже, ідеться про культурно-ментальні передумови корупції, важливість вивчення яких підкреслюють багато дослідників [2, 8, 18]. Аналіз ментальних передумов корупції приводить до виокремлення "західного" та "східного" типів корупційної ментальності. Кожен тип несе в собі базові риси культури, у яких відбувається легітимація тих чи інших видів корупційних діянь. Питання, що виникає у зв'язку із цим, пов'язане з можливостями інтерпретації ментальних факторів, зокрема і з боротьбою з негативними виявами національних особливостей. Глибший філософсько-антропологічний розгляд феномена корупції приводить до дослідження екзистенційних витоків корупції, які лежать у "природі людини".

Висновки. Отже, можна зауважити, що проведений аналіз встановлює глибокий взаємозв'язок екзистенційних і психологічних факторів корупції, які у контексті духовної ситуації суспільства є синонімами. У сучасних дослідженнях корупції позначилася тенденція розглядати це явище як "проблему макropsychології", яка не лише розкриває його соціальні, політичні, економічні аспекти, але й убачає в ньому загальну духовно-цивілізаційну проблему. Наголошено, що корупція виникає на перетині економічних, екзистенційних і психологічних факторів. Досліджено погляди філософів і психологів (А. Бандури, Е. Фромма, Ж. Липовецького та ін.) на природу сучасного споживчого суспільства та духовного самовідчуття людини в такому суспільстві. З'ясовано, що надмірне споживання компенсує тривогу. Потреба в цьому типі споживання походить із відчуття внутрішньої порожнечі, безнадійності, душевного сум'яття, напруженості. Підкреслено безпосередній зв'язок між споживанням і духовною нестабільністю людини. Нев-

гамовне зростання потреб за мінімалізації етичних регуляторів стимулює знаходження різних (неетичних і неправових) форм задоволення цих потреб, що відкриває широку дорогу для корупції.

Розгляд психологічних механізмів формування корупційної поведінки сприяє глибшому проникненню у суть цього феномена, а психологічний аналіз корупції розкриває її важливий аспект, що корениться у залежності від споживання. Така духовна недуга сучасного суспільства сприяє розвитку корупційних мотивів та, відповідно, корупційних діянь. Виокремлено три головні психологічні витоки корупційної поведінки: дери- вація, фрустрація та девіація. Причому зазначено, що дослідження корупції в межах девіантології дає найбільший позитивний ефект, оскільки негативним методом боротьби з корупцією може бути протистав- лений позитивний метод.

Перспективою подальших досліджень може стати визначення специфіки вітчизняної корупції, вивчення питання про її приналежність до східного чи західного типу, а також те, наскільки вітчизняна ментальність схильна до корупційної поведінки.

Список використаних джерел

- Adler A. The psychology of power. *Journal of Individual Psychology*. 1966. № 22(2). P. 166–172.
- Akbar Y. H., Vujic V. Explaining corruption: The role of national culture and its implications for international management. *Cross Cult. Manage.* 2014. № 21. P. 191–218.
- Bandura A. *Moral Disengagement: How People Do Harm and Live With Themselves*. New York, NY: Worth Publishers, 2016. 446 p.
- Bandura A. Selective moral disengagement in the exercise of moral agency *Journal of moral education*. 2002. Vol. 31, N 2. P. 101–119.
- Bandura A. Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc, 1985. 544 p.
- Bandura A., Barbaranelli C., Caprara G. V., Pastorelli C. Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency *Journal of Personality and Social Psychology*. 1996. Vol. 71, N 2. P. 364–374.
- Barkan R., Ayal S. and Ariely D. Ethical dissonance, justifications and moral behavior. *J. Pers. Soc. Psychol.* 2015. № 74. P. 63–79.
- Barr A., Serra D. Corruption and culture: An experimental analysis. *J. Public Econ.* 2010. № 94. P. 862–869.
- Caprara G. V., Fida R., Vecchione M., Tramontano C., Barbaranelli C. Assessing civic moral disengagement: dimensionality and construct validity. *Personality and Individual Differences*. 2009. Vol. 47, N 5. P. 504–509.
- Detert, J. R., Trevino L. K., Sweitzer V. L. Moral disengagement in ethical decision making: A study of antecedents and outcomes. *J. Applied Psychol.* 2008. № 93. P. 374–391.
- Fromm Erich. *Revolution of Hope: Toward a Humanized Technology*. Ed Paperback. 1968. 288 p.
- Garofalo C., Geuras D., Lynch T. D., Lynch C. E. Applying virtue ethics to the challenge of corruption. *Innovation J.* 2001. Vol. 6, No. 2. Article 2.
- Graham, J., Haidt J., Motyl M., Meindl P., Iskiwitch C., Mooijman M. Moral foundations theory: On the advantages of moral pluralism over moral monism. 2017. URL: <https://motyl.people.uic.edu/GHMMIM.MFT2017.pdf>.
- Juneman Abraham, Julia Suleeman, Bagus Takwin. Psychological mechanism of corruption: A comprehensive review. *Asian J. Sci. Res.* 2018. № 11. P. 587–604.
- Kohlberg L. *The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages Essays on Moral Development* / ed. by L. Kohlberg. Vol. 2: The Philosophy of Moral Development. San Francisco: Harper & Row Publishers, 1984. 768 p.
- Lasswell G. D., Rogow A. A. Power, corruption and honesty. New York ; London, 1971. 169 p.
- Lipovetsky J. *The era of emptiness. Essays on Contemporary Individualism*. Paris, 1998. 332 p.
- Melgar N., Rossi M., Smith T.W. The perception of corruption. *Int. J. Public Opin. Res.* 2010. № 22. P. 121–131.
- Moore C., Detert J. R., Baker V. L., Mayer D. M. Why Employees Do Bad Things: Moral Disengagement And Unethical Organizational Behavior *Personnel Psychology*. 2012. Vol. 65, N 1. P. 1–48.
- Napal G. An assessment of the ethical dimensions that impact on corruption. *EJBO-Electron. J. Bus. Ethics Organ. Stud.* 2006. № 11. P. 5–9.
- Pascual L., Gallardo-Pujol D., Rodrigues P. How does morality work in the brain? A functional and structural perspective of moral behavior. *Front. Integr. Neurosci.* 2013. Vol. 7. <https://doi.org/10.3389/fnint.2013.00065>
- Sternberg R. J. When Good, Not So Good, and Downright Evil People Do Bad Things: A Review of Moral Disengagement. URL: <http://www.apa.org/international/pi/2016/03/moral-disengagement.aspx>
- Tangney J. P., Stuewig J., Mashek D. J. Moral emotions and moral behavior. *Annu. Rev. Psychol.* 2007. № 58. P. 345–372.
- Zhang N. Changing a 'culture' of corruption: Evidence from an economic experiment in Italy. *Rational. Soc.* 2015. 27. P. 387–413.

References

- Adler, A. (1966). The psychology of power. *Journal of Individual Psychology*, 22(2), 166–172.
- Akbar, Y.H. and V. Vujic, 2014. Explaining corruption: The role of national culture and its implications for international management. *Cross Cult. Manage.*, 21: 191–218.
- Bandura, A. *Moral Disengagement: How People Do Harm and Live With Themselves*. New York, NY: Worth Publishers, 2016. 446 p.
- Bandura, A. Selective moral disengagement in the exercise of moral agency *Journal of moral education*. 2002. Vol. 31, N 2. C. 101–119.
- Bandura A. Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc, 1985. 544 p.
- Bandura, A., Barbaranelli C., Caprara G. V., Pastorelli C. Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1996. Vol. 71, N 2. P. 364–374.
- Barkan, R., S. Ayal and D. Ariely, 2015. Ethical dissonance, justifications and moral behavior. *J. Pers. Soc. Psychol.*, 74: 63–79.
- Barr, A. and D. Serra, 2010. Corruption and culture: An experimental analysis. *J. Public Econ.*, 94: 862–869.
- Caprara, G. V., Fida, R., Vecchione, M., Tramontano, C., Barbaranelli, C. Assessing civic moral disengagement: dimensionality and construct validity // *Personality and Individual Differences*. 2009. Vol. 47, N 5. P. 504–509.
- Detert, J. R., Trevino, L. K. and Sweitzer, V. L., 2008. Moral disengagement in ethical decision making: A study of antecedents and outcomes. *J. Applied Psychol.*, 93: 374–391.
- Fromm Erich. *Revolution of Hope: Toward a Humanized Technology*. (1968) Ed Paperback. 288p.
- Garofalo, C., Geuras, D., Lynch, T. D. and Lynch, C.E. 2001. Applying virtue ethics to the challenge of corruption. *Innovation J.*, Vol. 6, No. 2. Article 2.
- Graham, J., J. Haidt, M. Motyl, P. Meindl, C. Iskiwitch and M. Mooijman, 2017. Moral foundations theory: On the advantages of moral pluralism over moral monism. <https://motyl.people.uic.edu/GHMMIM.MFT2017.pdf>
- Juneman Abraham, Julia Suleeman and Bagus Takwin, 2018. Psychological mechanism of corruption: A comprehensive review. *Asian J. Sci. Res.*, 11: 587–604.
- Kohlberg, L. *The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages Essays on Moral Development* / ed. by L. Kohlberg. Vol. 2: The Philosophy of Moral Development. San Francisco: Harper & Row Publishers. 1984. 768 p.
- Lasswell, G. D., Rogow, A. A. (1971). Power, corruption and honesty. N.Y.; L., 169.
- Lipovetsky, J. (1998) *The era of emptiness. Essays on Contemporary Individualism*. Paris, 332.
- Melgar, N., M. Rossi and T.W. Smith, 2010. The perception of corruption. *Int. J. Public Opin. Res.*, 22: 121–131.
- Moore, C., Detert, J. R., Baker, V. L., Mayer, D. M. (2012) Why Employees Do Bad Things: Moral Disengagement And Unethical Organizational Behavior *Personnel Psychology*. 2012. Vol. 65, N 1. P. 1–48.
- Napal, G., (2006). An assessment of the ethical dimensions that impact on corruption. *EJBO-Electron. J. Bus. Ethics Organ. Stud.*, 11: 5–9.
- Pascual, L., D. Gallardo-Pujol and P. Rodrigues, 2013. How does morality work in the brain? A functional and structural perspective of moral behavior. *Front. Integr. Neurosci.*, Vol. 7. <https://doi.org/10.3389/fnint.2013.00065>
- Sternberg, R. J. When Good, Not So Good, and Downright Evil People Do Bad Things: A Review of Moral Disengagement. URL: <http://www.apa.org/international/pi/2016/03/moral-disengagement.aspx>
- Tangney, J.P., Stuewig, J. and Mashek, D.J. 2007. Moral emotions and moral behavior. *Annu. Rev. Psychol.*, 58: 345–372.
- Zhang, N., 2015. Changing a 'culture' of corruption: Evidence from an economic experiment in Italy. *Rational. Soc.*, 27: 387–413.

Надійшла до редколегії 02.06.22
Рекомендована до друку 21.11.22

Oleh Zarichanskyi, PhD (Pedagogy), Associate Prof.
ORCID: 0000-0002-6934-9521
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PSYCHOLOGICAL ORIGINS OF CORRUPTION

Considering the fact, that the vast majority of research on corruption is carried out in the field of law and economics, the purpose of this article is to single out the psychological origins of corruption, which are directly related to the problem of the effectiveness of overcoming it. A deep interrelationship of existential and psychological factors of corruption, which in the context of the spiritual situation of society act as synonyms, has been established. It is noted that in modern studies of corruption, there is a tendency to consider this phenomenon as a "problem of macropsychology", which not only reveals its social, political, and economic aspects, but also sees in it a general spiritual and civilizational problem. It is emphasized that corruption occurs at the intersection of economic, existential and psychological factors. The theoretical approaches of philosophers and psychologists (A. Bandura, E. Fromm, J. Lypovetsky, etc.) to the study of the nature of modern consumer society and the spiritual sense of well-being of a person in such a society are analyzed. Emphasized is the position that excessive consumption acts as a compensator for anxiety. The need for this type of consumption comes from a feeling of inner emptiness, hopelessness, mental confusion, and tension. The direct connection between consumption and spiritual instability of a person is emphasized. The relentless growth of needs while minimizing ethical regulators stimulates the finding of various (unethical and illegal) forms of meeting these needs, which opens a wide path for corruption. It is noted that consideration of the psychological mechanisms of the formation of corrupt behavior contributes to a deeper penetration into the essence of this phenomenon; and the psychological analysis of corruption reveals its important aspect, which is rooted in dependence on consumption. Such a spiritual illness of modern society contributes to the development of corrupt motives and, accordingly, corrupt acts. Three main psychological origins of corrupt behavior are singled out: deprivation; frustration and deviance. Moreover, it is stated that the study of corruption within the framework of deviantology gives the greatest positive effect, because in this case, the negative methods of fighting corruption can be opposed by a positive method.

Keywords: deprivation, compensation, corruption, corrupt behavior, psychological origins of corruption, psychological mechanisms, consumer society.